

RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ

BALOGDI FARKAS, KOLOZSVÁRI POLGÁR ÉLETÚTJA

**Balogdi Farkas
már 1584-ben a város
tekintélyes és
megbízható polgára
lehetett, olyan, akire a
város vezetése nagyon
fontos, kényes
feladatokat is rábízott.**

A történetírás a 21. században egyre inkább az átlagember felé fordul, arra koncentrál, hogy a történelmi események különböző korokban hogyan hatnak a közemberre. A történelmet alakító nagy személyiségek életrajza mellett a kisebb kaliberű, de helyi szinten jelentős szerepekhez jutó egyéniségek életét is egyre többen és többször hozzák előtérbe. Mindezek megírása nyilvánvalóan a források fennmaradásának függvénye. Kolozsvár kora újkori történetének kutatása az utóbbi években láthatóan megélné, s a fellendülés lehetővé teszi a város életében tevékeny szerephez jutó személyek élettörténetének a felgöngyölítését.

Az elit – esetünkben a városi elit – kutatása korunk egyik közkedvelt kutatási iránya. Ebben a témakörben az utóbbi évtizedekben számos olyan publikáció jelent meg, amely Kolozsvár kora újkori történetét megválasztott irány mentén tárja fel.¹ Ezek a tanulmányok lehetővé tették, hogy a városban élő személyiségek életútját többé-kevésbé nyomon kövessük.

Ispotálytörténeti kutatásunk nyomán meglepő adatok kerültek elő Balogdi Farkas kolozsvári polgár életéről.² Ebben a rövid írásban ezeket az érdekes értesüléseket próbálom kiegészíteni a rendelkezésünkre álló töredékes információk segítségével, miközben próbálom megrajzolni ennek a Kolozsváron élő polgárnak az életútját.

Balogdi Farkas nevével mindkét kolozsvári ispotály számadásában találkoztam, korábban a Szent Erzsébet ispotály vezetőjeként, majd később a Szentlélek ispotály gondozottjai között. Mindezek után természetes, hogy nagyon felkeltette érdeklődésemet ennek a kolozsvári polgárnak az élete.

Ki volt ez az ember, aki 1589-ben a Szent Erzsébet élén állt, majd mint gondozott szerepel a Szentléleknel, vagy csupán egy hasonló nevű egyénről lenne szó? Lehetséges, hogy egy és ugyanazon személyről legyen szó? Fizikailag igen, megtörténhet, de elég sok az ismeretlen. Miért a Szentlélek ispotályhoz fordult segítségért? Ugyanis többször is megtaláljuk a nevét azok között a rászorultak között, akik ugyan nem laktak az ispotályban, azonban az intézmény alamizsnájában részesülnek. Ha mégis ő lenne a volt ispotálymester, akkor mi történt vele – hiszen ahhoz, hogy ispotálymesterré válasszák, a kolozsvári szászok tanácsa tagjának kellett lennie, vagyis a város megbecsült polgárainak a sorába kellett tartoznia. Mi okozhatta, hogy a volt ispotálymesterből gondozott lett?

A legkorábbi adat Balogdi Farkasról 1578-ból származik, keresztnéve Farkas, Wolphgang; vezetékneve Balogy, Baloghy, Balogy formában jelenik meg forrásainkban. Az eddig feltárt adatok alapján Balogdi Farkast 1578-ban írják be a szászok tanácsába,³ és 1603-ban is tagja ennek a tanácsnak.⁴ Amikor nevét bejegyezték a nagy tanácsnévsorba, a város vagyonos, elismert, ingatlannal, családdal rendelkező polgára volt, hiszen mindezek szükséges feltételei voltak a cím elnyerésének. Foglalkozását nem tudjuk, az viszont kiderül, hogy a főtéri templom körüli boltok egyikét évi két forint ellenében több éven át bérbe vette.⁵ A Szent Mihály-templom köré épült üzlethelyiségek két csoportja ismeretes, a téglából, keményebb anyagból készült helyiségeket a források boltoknak nevezik, a fából épült bódékat kamrácskáknak. Balogdi családja egy igénytelenebb kamrácskát bérelt, bizonyára kereskedelmi tevékenység céljából. Az 1585-ös évben nem Balogdi Farkast, hanem feleségét jegyzik fel bérlőként, ami nem meglepő, ha a többi bolt bérlőjének névsorát szemügyre vesszük, hiszen ott több jelentős hivatalt viselő polgár hitvesének nevével találkozunk. Ispotálymestersége idején sem Balogdit, sem feleségét nem találjuk a bérlők között.

Nyomon követtem több év adójegyzékét, és csak 1587-ben bukkantam rá nevére és egyúttal arra az indoklásra is, hogy az előbbi és ezt követő években miért nem találjuk az adófizető polgárok között. Ugyanis a Monostori fertály, azaz Rapular-fertály adózó polgárainak számbavétele előtt – szerencsénkre – az az évi városi tisztségviselők elsőként azokat a személyeket sorolják fel, akiknek az adóját a város elengedte. 1587-ben Kakas István és Balogdi Farkas együtt nyolc forint és 75 dénár adó befizetése alól mentesült.⁶ Később, 1595-ben a város vezetősége számba vette a város lakóit, és ebben az összeírásban Balogdi Farkas házát a Közép utcában jegyezték fel. Sem előtte, sem utána Balogdiék nem szerepelnek az adószedők listáin, bizonyára a városnak végzett szolgálatok fejében folyamatosan az adómentesek, ún. szabadosok között szerepelt. Az egyedüli év, amikor Közép utcai háza az adózók között szerepel, 1601, ekkor is bizonyára a rendkívüli helyzetre hivatkozva a város úgy dönt, hogy mindenki kivétel nélkül vállalja a közterheket.⁷

Balogdi Farkas a város hasznára végzett feladatok közül az eddig ismert legkorábbi megbízása alapján a város középületei számára meszet vásárolt.⁸ A Kolozsvárhoz tartozó három falu adminisztrálását is ettől az 1581-es évtől ismerjük.⁹

Balogdi Farkas már 1584-ben a város tekintélyes és megbízható polgára lehetett, olyan, akire a város vezetése nagyon fontos, kényes feladatokat is rábízott. Ilyen alkalom lehetett például, amikor a város bírása és esküdtségei Ghiczy János nagyváradi kapitányhoz küldik, hogy a Lackó erdőről tárgyaljon. Tudniillik ezt az erdőt Létavára tartozékaiként a kapitány használta annak ellenére, hogy az erdő Kolozsvár város jogos tulajdona volt. A kapitány levélben tudósítja a várost arról, hogy megértette a kolozsváriak levelét és küldöttének magyarázatait, és arról értesíti őket, hogy emberét, Lőrinczfi Gáspárt, aki a létai birtokon szolgált, és ismeri az ottani helyzetet, elküldi a későbbiekben Kolozsvárra, hogy a felmerült kérdést együtt megoldják.¹⁰

Talán az előző feladathoz kapcsolódva és ezzel egy időben Balogdi Farkas egy társsal egyetemben a város három falvának ispánjaként gazdálkodott,¹¹ 1584 elejétől 1587. december 17-ig, amikor mások vették át a helyüket.¹²

A következő évben, 1585. május 11-én Kolozsvár város tanácsa a Házsongárdi temető megnyitásáról döntött. Ez a város számára jelentős munkálatnak számított, 185 forintot adott a tanács Pusztá Gáspár kezébe anyagvásárlás és végrehajtás érdekében. Ebben a nagy lélegzetű, fontos munkában Balogdi Farkas is részt vett, mivel több alkalommal is kisebb-nagyobb pénzüsszegeket fizettek ki neki. A temetőkert és kerítés építési munkálatai alatt Balogdi a karók kiválasztásával, levágásával és az építés színhelyére való szállítással foglalkozott.¹³

Ezek után a feladatok után egyáltalán nem csodálkozunk, hogy a Szent Erzsébet ispotály élén 1589 és 1590-ben Balogdi Farkast találjuk. Kétévi ispotálymesterségéről csupán az 1589-es évről maradtak fenn részletes számadások.¹⁴ Ez a számvetés nagyon sok mindent elmond vagy sejtet Balogdi Farkasról. A feljegyzésekből egy tevékeny ispotálymester képe körvonalazódik, aki javít, gondoskodik, de egyáltalán nem takarékos, sok pénzt elkölt (929 ft.), a számvevőktől is kap pénzt, de ez nem elég neki, kölcsönt is kér – ami elég ritka eset. Számadását a számvevők csak részlegesen fogadták el, és csak 751 ft-ot tartottak indokoltnak. Habár nem voltak teljes mértékben megelégedve Balogdi számadásával, a következő évben mégis ő maradt az ispotály élén. 1591 elején azonban a város elbocsátotta, „mivel Balogdi Farkasnak gyereke lett, és mert az Szent Erzsébet ispotályt pedig soha gyermekes emberek tisztül nem bírták, azért hogy a régi szokást megtartsák a két nátio egyenlő akarathból választották ispotálymesterségre David Nyirőt”.¹⁵

Balogdi menesztésének nagyon érdekes indoklása van, amint látjuk. Régi szokásjogra hivatkoznak, amikor a határozatot meghozzák, az emlegetett régi norma azonban felveti a kérdést: vajon tényleg gyerekének a megszületése volt-e a valódi indok, vagy csak ürügyül szolgált elbocsátásához? Esetleg a tanácsi határozat nem eléggé egyértelmű, és talán csak a házasságon kívüli gyermekek számítanak akadálynak az ispotálymesteri hivatal betöltésénél? A vezetőváltás az ispotály vagyonának összeírásával, leltárba vételével záródott.¹⁶ Az 1591 februárjában lejegyzett inventárium az ispotály városban és városban kívül lévő ingóságait veszi számba – talán a Balogdi iránti bizalmatlanságnak is köszönhető ez az összeírás. Az az érzésem, hogy a város vezetése a leltározással saját vagyona biztonságát próbálja védeni, megalapozni. Arról nincsenek feljegyzések, hogy ki lehetett a gyermeke anyja.

A város nem neheztelt nagyon sokáig Balogdira, hiszen röviddel menesztése után, ugyanabban az évben már más feladattal bízta meg. Nirelt János és Balogdi Farkas 1591-ben „útcsinálásról” adtak számot, munkájukért 24 forintot vettek át.¹⁷ 1592-ben a város falvainak ispánja Krausz Jánossal, és az ott végzett gazdálkodásukról adnak számot a számvevőknek.¹⁸ Erre a feladatra a következő évben már más személyeket kérnek fel. Balogdi Farkas ezek után még időleges feladatokat kap, 1595-ben Kerekes Pállal a város erdejének eladásával bízzák meg, de valami gond adódik, és helyette Csanády János ad számot az elvégzett munkáról.¹⁹ Két évvel később Vendrich Pállal ismét a város erdejéből kivágott fák eladásával bízzák meg, ekkor a számadást is a megbízottak készítik el.²⁰

Az alkalmankénti időleges megbízások mellett azonban őrzí a város életében elfoglalt helyét, hiszen több alkalommal szerepel tanúként az új polgárok polgárkönyvbe való beírásakor. Ilyen esetben a város közmegebecsülését élvező polgárok kezeskedtek az új városlakók érdekében. Krajczár András 1596. május 17-én kolozsvári polgárként való bejegyzésekor Wass Gergely és Balogdi Farkas városi polgárok ajánlották.²¹ Pár évvel később, 1599 márciusában Déssy István magyar ötvös,²² júniusban pedig Thorday István magyar ember mellett áll ki még egy polgártársával.²³ Augusztusban nem kevesebb, mind hat személy (Kádas Mihály, Gyujtó Márton, Nyilas Miklós és Benedek, Kádas Bálint és Molnos János) városkönyvbe való beírásánál volt jelen.²⁴

Hogy mi történt ezek után Balogdi Farkassal, sajnos csak találgatni tudjuk. Nem tűnik el teljesen a közéletből, hiszen az 1600-as évben egy jobbágyvallatásnál Íjgyártó Simonnal, az akkori Szent Erzsébet ispotály mesterével együtt tanúként jelenik meg,²⁵ de már végrehajtó

feladatokra nem kérik fel. Még ha a város nehéz helyzetben is volt, és a két ispotálymester, a két ispotály a szegényeket nem tudta mind ellátni, és segítségre volt szükségük, mégsem őt, Balogdit – akinek volt ezen a területen tapasztalata – nevezték ki segítségül 1600-ban, hanem más kolozsvári polgárokat kértek fel erre az időleges rendkívüli feladatra.

Lehet, hogy megbetegedett, és betegségéből már nem tudott kilábalni. Az ispotályszámadások tanúsága szerint 1605. december 4-étől haláláig a „város végzéséből” minden hétre a Szent Lélek ispotály juttatott számára két vámkenyeret és 24 dénár borra való pénzt.²⁶ 1606. július 3-án a számadáskönyv feljegyzi, hogy Balogdi Farkas betegsége súlyosabbá vált, ágy-nak esett, és lányának kérésére a fekvő beteg kívánságait az ispotályban teljesítették, bármit kért is, megadták neki – mindez az intézménynek összesen 46 dénárjába került.²⁷

De nem volt sokáig beteg, hiszen már július ötödikén halálát jegyzik a számadások. Halála előtt, sőt utána is az ispotály kiváltságos gondozottjai közé számított. Az ispotály-számadásban július 3-án együttérzően úgy fogalmaznak: a „szegény” Balogdi ágy-nak esett,²⁸ a bíró utasítására, amit kért, az ispotálymester megadta neki. Amikor meghalt, a lepedőn kívül inggel és lábravalóval is felruházta az ispotálymester. Temetésekor koporsóra másfél forintot, az őt eltemető szűcs célnak három forintot, a harangozónak személy szerint 40 dénárt, a temetésen éneklő magyar és szász deákoknak egy forintot és 10 dénárt fizetett. Ezen feljegyzések alapján arra gondolhatunk, hogy családjá már nem volt olyan anyagi helyzetben, hogy ezeket a költségeket magára vállalja, esetleg családjával való kapcsolata megromlott.

Adataink arról szólnak, hogy élete végén erőtlén, szegény, beteg emberré vált Balogdi Farkas, akinek lánya ugyan érdeklődik iránta, de nem látjuk nyomát annak, hogy anyagi helyzete megengedte volna, hogy apját támogassa. Balogdi Farkas nem lakott az ispotályban, bizonyára saját házában esett ágy-nak, de az ispotály haláláig támogatta anyagilag. A temetéssel járó költségeket is a Szentlélek ispotály állta, a ruházattól egészen a koporsó, harangozás és a temetésen éneklő deákok kifizetéséig.

Egyelőre csupán ennyit árulnak el a források Balogdi Farkasról, arról a kolozsvári polgárról, aki a százak tanácsának tagja volt, aki a városi tanács megbízásából több feladatot is ellátott a város falain belül és a várostól távol is, többek között a Szent Erzsébet ispotály mesteri tisztjét is betöltötte. Mindezek ellenére a Szentlélek ispotály gondozottjaként hagyta el az árnyékvilágot. Nem volt teljesen egyedül élete végén, hisz leánya érdeklődött iránta. Ha ez a leány az a gyermek, akinek születése miatt Balogdi Farkast menesztették, akkor apja halálakor tizenöt éves lehetett. A források tanúsága szerint ez a lány nem az egyedüli gyermeke volt Balogdi Farkasnak. Az egyházfiak 1597-es számadásában, mint minden évben, a boltok bérlői mellett a harangozásból és templomba való temetkezésből befolyó összegeket is feljegyezték. 1597. május 9-én Balogdi Farkas egy forintot fizetett halott gyermekéért az óraharanggal való harangozásért.²⁹ A harangozási feljegyzések alapján kisgyermek haláláról volt szó, mivel ilyenkor szoktak az óraharanggal harangozni.

Balogdi Farkasról keveset árulnak el a források, a róla rajzolt portrévázlat azonban a későbbiekben talán még újabb vonásokkal gazdagodhat olyan elszórt adatok alapján, amelyek ma még nem ismerünk. Sorsa, életútja azonban főleg akkor válhat érdekessé, ha a város egykori polgárai közül minél több személy hasonló életrajzával vetjük össze. Az egyszerű emberek átlagos életpályája ugyanis gyakran a leghasznosabb segítség, ha szeretnénk megismerni, megérteni a városnak és intézményeinek mindennapi működését.

■ JEGYZETEK

1. A teljesség igénye nélkül: Kiss András: Más források, más értelmezések. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2003; Kovács András: A humanista plébános, az asztrológus főbíró és a fejedelmi diplomata háza. Korunk, 2006.10; Kovács Kiss Gyöngy: Megidézett múlt. Komp-Press Kiadó – Korunk, Kvár, 2008; Pakó László: Városi polgár – vármegyei nemes? In: A reneszánsz Kolozsvár, Kvár, 2008. 222–255; Mihály Melinda: Reneszánsz polgárházak Kolozsvár Fő terének északi során. Korunk 2008.8; Flóra Ágnes: A kora újkori kolozsvári elit portréja. Urbs Bp., 2008. 133–145; Jenei-Tóth Annamária: Míves emberek a kincses Kolozsvárott. ETF 247. EME és Debreceni Egyetem Történeti Intézete, Kvár, 2008.

2. A Szentlélek ispotály számadáskönyvei, 1601–1650. (A számadásokat közléteszi Márton Tünde és Mihály Ágnes. Szerk. Flóra Ágnes, a bevezetőt írta Rűsz-Fogarasí Enikő.) Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület, Bp., 2006; A Szent Erzsébet ispotály számadásai, 1601–1650. (A számadásokat közléteszi Flóra Ágnes, Mihály Ágnes és Márton Tünde. Szerk. Márton Tünde, a bevezetőt írta Rűsz-Fogarasí Enikő.) Transylvania Emlékeiért Tudományos Egyesület – L'Harmattan, Bp., 2010; Rűsz-Fogarasí Enikő: Erdélyi ispotálytörténeti tanulmányok. Argonaut, Kvár, 2008.
3. Binder Pál: Közös múltunk. Buk., 1982. 289.
4. Binder: i. m. 290.
5. KvSzám, Egyháziak számadása, 3/ II. 1581; 3/IX, 1583; 3/XV, p.2, 1584; 3/XIX, p. 23, 1585; 7/II. 1596; 7/III, 1597; 1598/XVI; 8/XVI; 1599 3FT; 9/X, 1600.
6. KSzám, 3/XXXI, p. 2.
7. KvSzám, 9/XX, 1601.
8. KvSzám, 3/II, 1581.
9. KvSzám, 3/iv, 1581; 3/VI, 1582; 3/X, 1593.
10. Ghiczy levélét 1584. január 6-án keltezték. Fasc. II/2037
11. A három falu intézőjét nevezik így a források.
12. KSzám, 1587, 3/XXXI, 1586, 3/XXVIII, 1585, 3/XXIII, 1584, 3/XIV.
13. Parciális, 1585. 3/ XXIII. p. 15., KSzám, 3/XVI-XVII, p.15, 17.
14. SzÉlispSzám, 1589.; 4/ XI pp. 1-21.
15. KvTan Jegyz, 1591. február 17-én, p. 81, 144. tekeracs
16. Szent Erzsébet ispotály Levéltára, Inventárium, 1591.
17. KSzám.5/III, p.21. 1591.
18. KSzám, 5/X, p. 5. 1592.
19. KSzám, 6/XI, 1595.
20. KSzám, 7/V, 1597.
21. Kolozsvár város levéltára, Protoc., Diversa, vol. 3, 83. – Köszönet Kiss András önzetlen segítségéért.
22. Protoc, Diversa 3. 91.
23. Uo, 94.
24. Uo, 96.
25. Szent Erzsébet ispotály Levéltára, 1600.
26. SzLélispSzám, p. 49. „fekünni essék, bíró uram ökegyelme hagyá, hogyha mire kéretné betegségében pénzt adnék neki, attam azért az míg feküdt egyszer is, másszor is pénzt, az mire kért az leánya.
27. SzLélispSzám, p. 60.
28. SzLélispSzám, p. 60.
29. KSzám, 7/III, 1597.

